

Mirosław Wasilewski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

POZIOM I ZMIANY KAPITAŁU WŁASNEGO A WYNIKI EKONOMICZNE GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH

1. Wstęp

W rolnictwie i naukach ekonomiczno-rolniczych problematyka kapitału odgrywała dotychczas marginalną rolę i ograniczała się do bardzo ogólnego traktowania kapitału jako jednego z czynników produkcji. Rolnictwo jako sektor gospodarki zaczęło wykazywać rosnące zapotrzebowanie na kapitał z chwilą przyśpieszenia procesów mechanizacji i koncentracji produkcji. Kapitał stał się wówczas substytutem pracy i ziemi. Doprowadziło to do wzrostu wydajności pracy oraz zmieniło strukturę kosztów i źródeł finansowania działalności, a także poziom i charakter ryzyka w rolnictwie. Rolnictwo przeciętnie odznacza się niskimi zdolnościami kreacji kapitału własnego. Tymczasem w sektorze tym zdolność ta powinna być wysoka i tym wyższa, im wyższa jest stopa inflacji, większe obciążenie kapitałem obcym, bardziej zużyte są aktywa trwałe i im bardziej ryzykowna jest prowadzona działalność gospodarcza. Ponadto kapitałem własnym trzeba sfinansować część środków trwałych w budowie netto (inwestycje rzeczowe), aby następował rzeczywisty wzrost potencjału wytwórczego gospodarstw i zwiększały się szanse ich dalszego funkcjonowania. Kapitał własny jest bowiem, i prawdopodobnie pozostanie jeszcze przez długi czas, podstawowym źródłem finansowania w rolnictwie.

Najczęściej straty kapitału własnego w gospodarstwach indywidualnych powstają, gdy pobrania na cele prywatne przekraczają osiągane dochody. Następuje w konsekwencji nieodtworzenie substancji majątkowej, a później z reguły pojawia się niedobór gotówki. Niezadowolającą płynność próbuje się poprawić przez zaciąganie kredytu na cele produkcyjne. Jeszcze bardziej sytuacja się komplikuje, gdy kredyt taki występuje obok już zaciągniętego kredytu konsumpcyjnego. To właśnie zbyt wysokie kredyty konsumpcyjne mogą prowadzić do kryzysu w gospodarstwach rolniczych. Poza stałymi przyczynami strat kapitału własnego jest wykorzystywanie ekwiwalentu

finansowego amortyzacji do innych celów niż odtwarzanie aktywów rzeczowych oraz sprzedaż składników majątkowych. Kapitał własny może pochodzić ze źródeł wewnętrznych (samofinansowanie i amortyzacja) oraz zewnętrznych (wkłady i udziały). W tradycyjnych gospodarstwach indywidualnych rozróżnienie tych źródeł jest relatywnie trudne, gdyż zazwyczaj brakuje w nich w miarę precyzyjnego rozdzielenia majątku produkcyjnego i prywatnego. Najistotniejszym źródłem kapitału własnego w rolnictwie są oszczędności, czyli zatrzymane zyski/dochody. W gospodarstwach indywidualnych oszczędności można wyrazić następującą formułą:

$$\text{dochód rolniczy netto} + \text{dochody nierolnicze} - \text{pobrania na cele utrzymania rodziny} - \text{podatki od dochodu} = \text{oszczędności.}$$

Kluczową kwestią w zwiększaniu stanu oszczędności staje się gotowość rodziny rolniczej do utrzymania na odpowiednim poziomie wydatków na cele prywatne. Warunek ten dotyczy zwłaszcza gospodarstw młodych rolników i w okresie wzmożonego wydawania środków finansowych na środki trwałe w budowie. W praktyce jednak trudno jest zrealizować postulat niskiego utrzymania wydatków konsumpcyjnych, gdyż mają one względnie stały charakter, a ich zmiany następują z opóźnieniem w stosunku do malejących dochodów gospodarstwa.

Powolność procesu akumulowania kapitału własnego i małe jeszcze rozpowszechnienie instrumentów pozyskania kapitału udziałowego oraz utrzymujące się nadal tendencje do koncentracji w rolnictwie powodują, że własne zasoby finansowe często nie wystarczają do zrealizowania większych projektów z zakresu środków trwałych w budowie lub nie są odpowiednio zsynchronizowane z determinantami wpływów i wypłat z działalności operacyjnej. Okoliczności te uzasadniają dominację kredytu wśród źródeł kapitału obcego w rolnictwie. Natomiast ważnym zagadnieniem z tego zakresu jest określenie zależności stopnia koncentracji kapitału obcego od wyników ekonomicznych osiąganych przez gospodarstwa indywidualne. Zagadnienie to będzie kolejnym, przyszłościowym etapem badań. Natomiast celem badań przedstawionych w niniejszym opracowaniu jest określenie zależności wyników ekonomicznych od poziomu i zmian wartości kapitału własnego w indywidualnych gospodarstwach rolniczych. Do pomiaru efektywności w tych gospodarstwach wykorzystano kategorie¹: dochodu rolniczego, produkcji końcowej netto, produkcji czystej oraz wskaźnik płynności natychmiastowej. Wykorzystując powyższe kategorie, obliczono społeczną wydajność pracy jako relację produkcji końcowej netto do liczby jednostek pełno-

¹ Produkcja globalna gospodarstwa stanowi wartość pieniężną tego wszystkiego, co zostało wytworzone w gospodarstwie w roku obrachunkowym. Odejmując od produkcji globalnej wartość zużytych w procesie produkcji własnych nasion i pasz, obliczymy produkcję końcową brutto. Odejmując natomiast od produkcji końcowej brutto wartość materiałów z zakupu pochodzenia rolniczego, otrzymamy produkcję końcową netto, odejmując od której materiały z zakupu pochodzenia nierolniczego, otrzymamy produkcję czystą. Punktem wyjścia do obliczenia dochodu rolniczego jest wartość produkcji czystej, od której odejmuje się świadczenia finansowe gospodarstwa na rzecz państwa i osób trzecich, a więc: podatki, ubezpieczenia, składki emerytalne, czynsze dzierżawne, odsetki oraz wynagrodzenie pracowników najemnych.

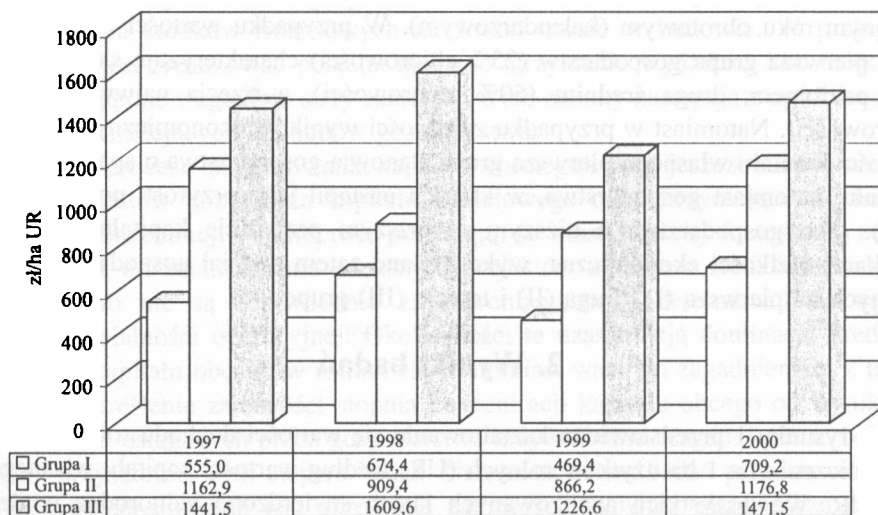
sprawnych siły roboczej (jpsr)² oraz kategorię ekonomicznej wydajności pracy jako relację produkcji czystej do nakładów pracy w roboczogodzinach (rbh). Badaniem objęto 95 gospodarstw indywidualnych położonych w regionie środkowo-zachodnim według systemu regionalizacji Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ), który obejmuje województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie. Makroregion środkowo-zachodni charakteryzuje się wysokim w skali kraju poziomem cech organizacyjno-technicznych rolnictwa. Gospodarstwa położone w tym makroregionie mają bowiem wysoką intensywność produkcji i organizacji oraz najwyższe, według wyników rachunkowości, wyniki produkcyjno-ekonomiczne. Do badań wybrano wszystkie gospodarstwa prowadzące nieprzerwanie rachunkowość rolną w okresie 1997-2000. Analizą zostały objęte gospodarstwa o powierzchni powyżej 15 ha użytków rolnych. Jako kryteria klasyfikacji gospodarstw wykorzystano poziom kapitału własnego w przeliczeniu na jeden hektar użytków rolnych (UR) oraz jego spadek lub przyrost jako różnicę między wartością w bilansie zamknięcia i otwarcia w danym roku obrotowym (kalendarzowym). W przypadku wartości kapitału własnego pierwsza grupa gospodarstw (25% zbiorowości) charakteryzuje się najniższym jego poziomem, druga średnim (50% zbiorowości), a trzecia najwyższym (25% zbiorowości). Natomiast w przypadku zależności wyników ekonomicznych od zmian wartości kapitału własnego pierwszą grupę stanowią gospodarstwa o spadku wartości kapitału, natomiast gospodarstwa, w których nastąpił jego przyrost, podzielono (po 50%): jako gospodarstwa o niższym i wyższym przyroście kapitału. Analizując uzyskane wielkości ekonomiczne, wykorzystano zatem podział gospodarstw indywidualnych na pierwszą (I), drugą (II) i trzecią (III) grupę.

2. Wyniki badań

Na rysunku 1 przedstawiono kształtowanie się wartości dochodu rolniczego w zł w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (UR) według wartości kapitału własnego na 1 ha/UR. We wszystkich analizowanych latach stwierdzono jednorodną tendencję wzrostową wartości dochodu rolniczego wraz ze wzrostem poziomu kapitału własnego gospodarstw indywidualnych. Najwyższa wartość dochodu rolniczego wystąpiła w trzeciej grupie gospodarstw w 1998 r. i wynosiła 1609,6 zł/ha UR, podczas gdy najniższa – w pierwszej grupie gospodarstw w 1999 r. i wyniosła jedynie 469,4 zł/ha UR. W poszczególnych grupach gospodarstw w analizowanych latach (w ujęciu dynamicznym) nie było jednolitych tendencji w zakresie wielkości dochodu rolniczego na jednostkę powierzchni użytków rolnych. Największa różnica w poziomie dochodu rolniczego na korzyść gospodarstw z trzeciej grupy w stosunku do grupy pierwszej wystąpiła w 1998 r. i wynosiła 935,2 zł/ha UR. W roku 2000 wielkość

² Przyjęto następujące współczynniki przeliczeniowe (wsp.p.): osób młodocianych, osób w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym (opartych na kryterium fizjologicznym), przyjmując za podstawę dane źródłowe z rachunkowości IERiGŻ: do 14 lat – wsp.p. 0,4, 15-60 lat – wsp.p. 0,9, powyżej 60 lat – wsp.p. 0,4.

dochodu rolniczego w drugiej grupie gospodarstw w stosunku do grupy pierwszej była wyższa o 65,9%, podczas gdy różnica ta na korzyść trzeciej grupy gospodarstw wynosiła 107,5%. Jednocześnie poziom dochodu rolniczego w tej grupie gospodarstw był o 25,0% wyższy niż w grupie drugiej. Gospodarstwa o najwyższym poziomie kapitału własnego wykorzystywały zatem najefektywniej własne zasoby kapitałowe, bowiem dochód rolniczy był w nich najwyższy. Jedną z przyczyn wyższej efektywności tej grupy gospodarstw pod tym względem mogło być także umiejętne wykorzystywanie kapitału obcego. Kapitał własny i obcy łącznie warunkują bowiem końcową dochodowość działalności gospodarstw rolniczych. Stopień wykorzystywania kapitału obcego przez gospodarstwa indywidualne jest relatywnie niewielki. Zatem kapitał własny w zasadniczy sposób determinuje efekty działalności gospodarstw indywidualnych. Wszystkie gospodarstwa z grupy o najwyższym kapitale własnym były dochodowe, zatem sukcesywnie powiększały także wielkość kapitału własnego.

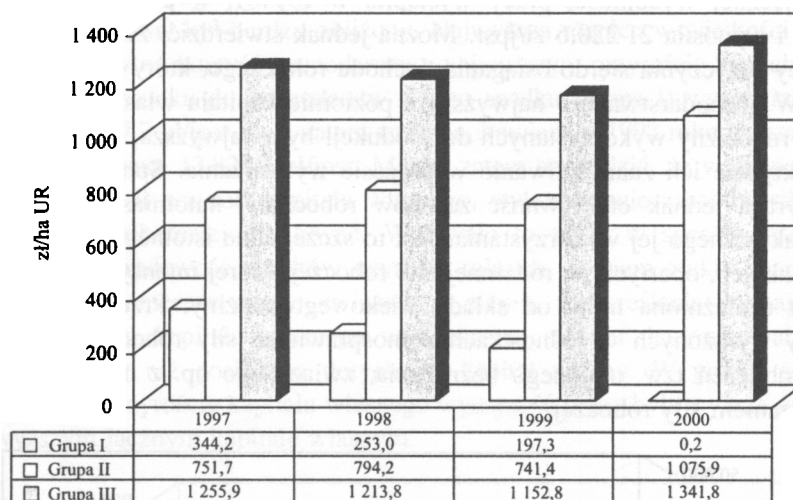

Rys. 1. Dochód rolniczy (zł/ha UR) według wartości kapitału własnego (w zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

W grupie gospodarstw, w których nastąpił najwyższy przyrost poziomu kapitału własnego, wartość dochodu rolniczego w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych była także zdecydowanie najwyższa, widoczna zwłaszcza w zestawieniu z grupą gospodarstw o spadku poziomu kapitału własnego (rys. 2). W trzeciej grupie gospodarstw pod względem tego kryterium w 2000 r. poziom dochodu rolniczego wynosił 1341,8 zł/ha UR, podczas gdy w grupie pierwszej jedynie 0,2 zł/ha UR, i się zmniejszył (z 344,2 zł/ha UR w 1997 roku). Nastąpiło zatem wydatne zmniejszenie dochodowości użytków rolnych w gospodarstwach o spadku wielkości kapitałów własnych. Natomiast wskaźnik ten w gospodarstwach o najwyższym przyroście kapitału własnego utrzymywał się na dość stabilnym poziomie,

najniższym w 1999 r.: 1152,8 zł/ha UR, podczas gdy w tym samym roku najniższa wartość w drugiej grupie gospodarstw wynosiła jedynie 741,4 zł/ha UR. Oznacza to, że w trzeciej grupie gospodarstw dochód rolniczy uzyskany na jednostkę powierzchni użytków rolnych w zbliżonym stopniu przyczyniał się do powiększania kapitału

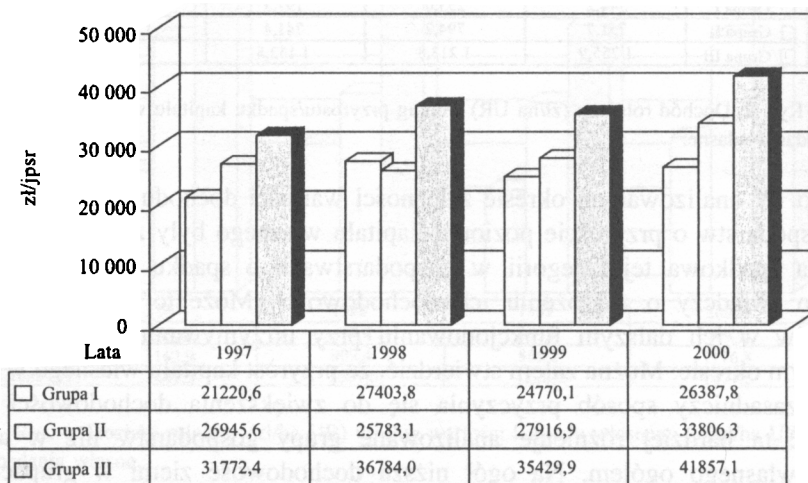
Rys. 2. Dochód rolniczy (zł/ha UR) według przyrostu/spadku kapitału własnego (zł)

Źródło: badania własne.

własnego. W analizowanym okresie zależności wartości dochodu rolniczego w grupach gospodarstw o przyroście poziomu kapitału własnego były zbliżone, natomiast tendencja spadkowa tej kategorii w gospodarstwach o spadku wielkości kapitału własnego świadczy o zagrożeniu ich dochodowości. Może to się przyczynić do problemów w ich dalszym funkcjonowaniu przy utrzymywaniu się tej tendencji w dłuższym okresie. Można zatem stwierdzić, że przyrost kapitału własnego w danym roku w zasadniczy sposób przyczynia się do zwiększenia dochodowości ziemi. Zależność ta bardziej różnicuje analizowane grupy gospodarstw niż w analizie kapitału własnego ogółem. Na ogół niższa dochodowość ziemi w grupach gospodarstw wydzielonych ze względu na zmiany kapitału własnego (przyrost lub spadek) niż według kryterium jego łącznej wartości może oznaczać, że zasadniczym elementem efektywności gospodarstw indywidualnych jest wykorzystanie całego dotychczas uzyskanego kapitału własnego.

Spółeczna wydajność pracy, określona produkcją końcową netto w przeliczeniu na jednostkę pełnosprawną siły roboczej (jpsr), zwiększała się wraz ze wzrostem poziomu kapitału własnego gospodarstwa (z wyjątkiem 1998 r.) (rys. 3). Jedynie w drugiej grupie gospodarstw w latach 1998-2000 wystąpiła jednorodna zależność wzrostowa społecznej wydajności pracy wraz ze wzrostem wielkości kapitału własnego: z 25 783,1 zł/jpsr do 33 806,3 zł/jpsr. Najwyższa wartość tej wydajności pracy

wystąpiła w trzeciej grupie gospodarstw w 2000 r. – 41 857,1 zł/jpsr i była wyższa od gospodarstw pierwszej i drugiej grupy o odpowiednio 58,6 oraz 23,8%. Natomiast przewaga gospodarstw z grupy drugiej w 2000 r. nad gospodarstwami z grupy pierwszej w zakresie społecznej wydajności pracy wynosiła 28,1%. Najniższa wielkość społecznej wydajności pracy wystąpiła w 1997 r. w pierwszej grupie gospodarstw i wynosiła 21 220,6 zł/jpsr. Można jednak stwierdzić, że określona wydajność pracy przyczynia się do osiągania dochodu rolniczego, który powiększa kapitał własny. W gospodarstwach o najwyższym poziomie kapitału własnego efektywność zasobów robocizny wykorzystanych do produkcji była najwyższa, co oznacza wysokie i efektywne ich zaangażowanie w procesie wytwarzania. Społeczna wydajność pracy wyraża jednak efektywność zasobów robocizny, natomiast nie uwzględnia stopnia faktycznego jej wykorzystania. Jest to szczególnie istotne w gospodarstwach indywidualnych, opartych na rodzinnej sile roboczej, której intensywność wykorzystania jest uzależniona m.in. od składu wiekowego rodziny. Przeliczenie zasobów robocizny wyrażonych w jednostkach pełnosprawnych siły roboczej nie eliminuje zatem z obliczeń tzw. utajonego bezrobocia, związanego np. z mało intensywnym wykorzystaniem siły roboczej.

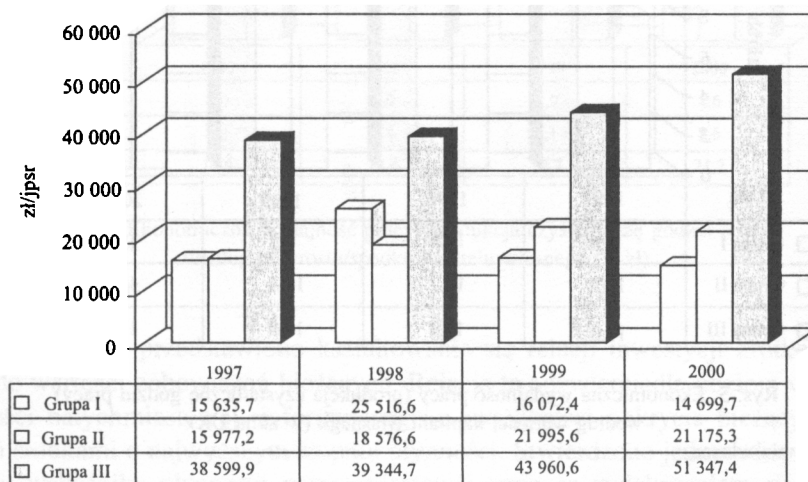

Rys. 3. Społeczna wydajność pracy (produkcja końcowa netto w zł/jpsr) według wartości kapitału własnego (w zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

Na rysunku 4 przedstawiono poziom społecznej wydajności pracy w zależności od spadku i przyrostu kapitału własnego gospodarstw. Stwierdzono jednolitą tendencję rosnącą tego wskaźnika w gospodarstwach o najwyższym przyroście kapitału, z 38 599,9 zł/jpsr w 1997 r. do 51 347,4 zł/jpsr w 2000 r., tj. o 33,0%. Jednocześnie społeczna wydajność pracy w tej grupie gospodarstw w ostatnim analizowanym roku była wyższa o 249,3% niż w pierwszej grupie gospodarstw i o 142,5% niż w grupie

drugiej. Natomiast grupa druga gospodarstw w 2000 r. charakteryzowała się wyższą o 44,1% społeczną wydajnością pracy w stosunku do gospodarstw (grupa I), w których nastąpił spadek poziomu kapitału własnego. Jedynie w 1998 r. gospodarstwa, w których nastąpił spadek wielkości kapitału własnego, miały wyższą społeczną wydajność pracy niż gospodarstwa z drugiej grupy, a w 1997 r. poziom tego wskaźnika w wymienionych grupach gospodarstw był bardzo zbliżony. Najwyższa różnica w wielkości społecznej wydajności pracy na korzyść gospodarstw o najwyższym przyroście kapitału własnego (grupa III) w stosunku do gospodarstw o jego spadku (grupa I) wystąpiła w 2000 r. i wynosiła 36 647,7 zł/jpsr, była zatem znaczna, bowiem w 1998 roku ukształtowała się na poziomie jedynie 13 828,1 zł/jpsr. Można zatem stwierdzić, że w gospodarstwach, w których nastąpił przyrost kapitału własnego, wykorzystanie zasobów siły roboczej było również najbardziej efektywne. Wpływało to także w sposób zasadniczy na uzyskiwaną dochodowość zasobów użytków rolnych, bowiem efekty zaangażowania siły roboczej są nierozdzielnie związane z ziemią. Podkreślenia wymaga fakt, że poziom przyrostu kapitału własnego w większym stopniu determinował społeczną wydajność pracy niż posiadany dotychczas kapitał własny. W grupie gospodarstw o najwyższym przyroście kapitału własnego wydajność pracy była wyższa niż w grupie o najwyższym łącznym kapitale własnym.

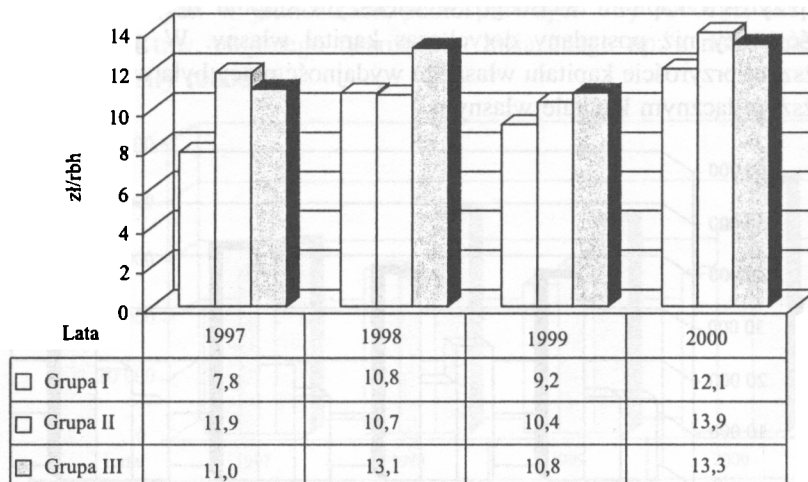

Rys. 4. Społeczna wydajność pracy (produkcja końcowa netto w zł/jpsr) według przyrostu/spadku kapitału własnego (w zł)

Źródło: badania własne.

Ekonomiczna wydajność pracy jest odzwierciedleniem intensywności wykorzystania siły roboczej, bowiem jest określana jako relacja produkcji czystej do nakładów pracy wyrażonych w roboczogodzinach (rbh) (rys. 5). Pod tym względem różnice między analizowanymi grupami gospodarstw nie były znaczące. Zauważa się, że w latach 1997 i 2000 pod względem ekonomicznej wydajności pracy dominowały

gospodarstwa z drugiej grupy, podczas gdy w latach pozostałych gospodarstwa z grupy o kapitale najwyższym. W roku 2000 w gospodarstwach z trzeciej grupy wydajność pracy była jedynie o 9,9% wyższa niż w grupie pierwszej, natomiast w stosunku do grupy drugiej była o 4,3% niższa. Najwyższa ekonomiczna wydajność pracy w analizowanym okresie wystąpiła w drugiej grupie gospodarstw w 2000 r. i wynosiła 13,9 zł/rbh, podczas gdy najniższa – w pierwszej grupie gospodarstw w 1997 r. i wyniosła 7,8 zł/rbh. Relatywnie największą stabilnością ekonomicznej wydajności pracy charakteryzowały się gospodarstwa o najwyższym kapitale. Brak jednorodnych tendencji w zakresie kształtowania się ekonomicznej wydajności pracy świadczy o tym, że na odpowiednio wysokim stopniu koncentracji kapitału własnego ekonomiczna wydajność pracy nie jest związana w sposób jednoznaczny z jego wartością. Może to oznaczać, że efektywność nakładów pracy ponoszonych na produkcję jest zbliżona, lecz na ogół wyższa w gospodarstwach o największym kapitale własnym.

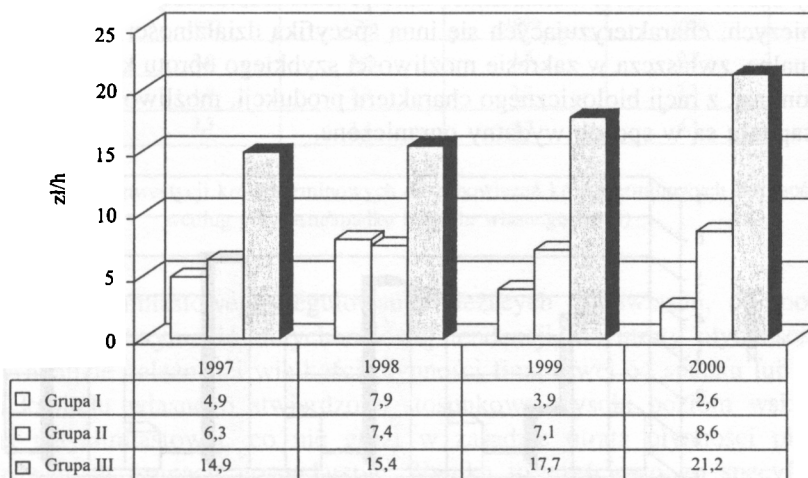

Rys. 5. Ekonomiczna wydajność pracy (produkcja czysta/liczbę godzin pracy) według wartości kapitału własnego (w zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

Zależności między grupami gospodarstw wydzielonymi pod względem kryterium zmian wartości kapitału własnego w zakresie kształtowania się ekonomicznej wydajności pracy były zbliżone jak w przypadku społecznej wydajności pracy (rys. 6). Stwierdzono wzrost poziomu tego wskaźnika w grupie o najwyższym przyroście kapitału do 21,2 zł/rbh w 2000 r., tj. o 42,3%. Największa różnica w wielkości tego wskaźnika na korzyść trzeciej grupy gospodarstw w porównaniu z grupą pierwszą wystąpiła w 2000 r. i wynosiła 18,6 zł/rbh. W pierwszej i drugiej grupie gospodarstw różnice w ekonomicznej wydajności pracy były nieznaczne, jedynie w 2000 r. zaznaczyła się większa różnica na korzyść drugiej grupy gospodarstw – na poziomie

6,0 zł/rbh. W tym też roku wielkość ekonomicznej wydajności pracy w grupie gospodarstw o spadku poziomu kapitału własnego była najniższa i ukształtowała się na poziomie jedynie 2,6 zł/rbh. Można zatem stwierdzić, że ekonomiczna wydajność pracy w sposób jednoznaczny determinuje możliwość przyrostu kapitału własnego. Jednocześnie również ta wydajność pracy była w gospodarstwach o najwyższym przyroście kapitału własnego znacznie wyższa niż w grupie gospodarstw o najwyższym jego dotychczasowym łącznym poziomie. Dynamiczny przyrost kapitału własnego przyczynia się zatem do zwiększenia efektywności wykorzystania nakładów siły roboczej.

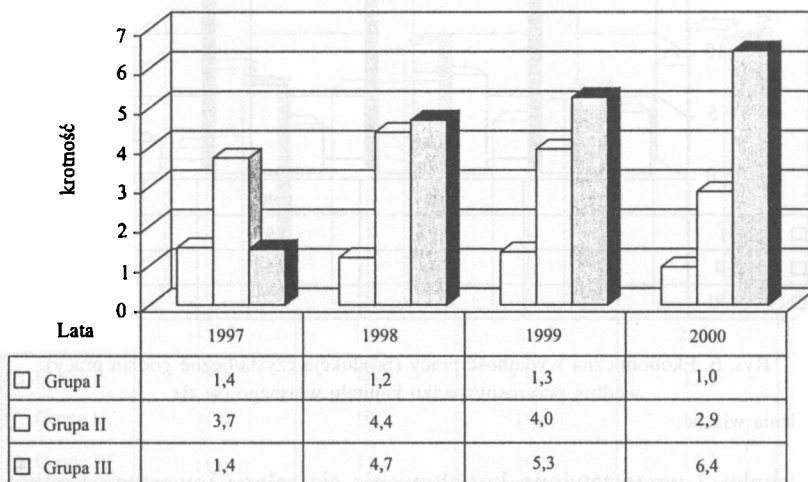

Rys. 6. Ekonomiczna wydajność pracy (produkcja czysta/liczbę godzin pracy) według przyrostu/spadku kapitału własnego (w zł)

Źródło: badania własne.

Na rysunku 7 przedstawiono kształtowanie się relacji inwestycji krótkoterminowych do wartości zobowiązań bieżących. Relacja ta odzwierciedla poziom wskaźnika płynności natychmiastowej, informującego o możliwości pokrycia bieżących zobowiązań środkami o najwyższym stopniu płynności. Stwierdzono jednorodną zależność wzrostu wskaźnika płynności natychmiastowej wraz ze zwiększeniem się poziomu kapitału własnego, bowiem wskaźnik ten zwiększył się z 1,4 w 1997 r. do 6,4 w 2000 roku. W pozostałych grupach gospodarstw charakterystyczne jest utrzymywanie się wielkości płynności natychmiastowej na bardzo zbliżonym poziomie w analizowanych latach w pierwszej grupie gospodarstw (przedział 1,0÷1,4), podczas gdy w drugiej grupie widoczny był jego spadek z 4,4 w 1998 r. do 2,9 w 2000 roku. Najbardziej widoczna jest przewaga gospodarstw o najwyższym kapitale w zakresie wskaźnika płynności natychmiastowej w 2000 r., w stosunku do pierwszej grupy gospodarstw o 540,0%, a w porównaniu z grupą drugą o 120,7%. Można stwierdzić, że w stosunku do zalecanego optimum tego wskaźnika na poziomie 0,5, a według

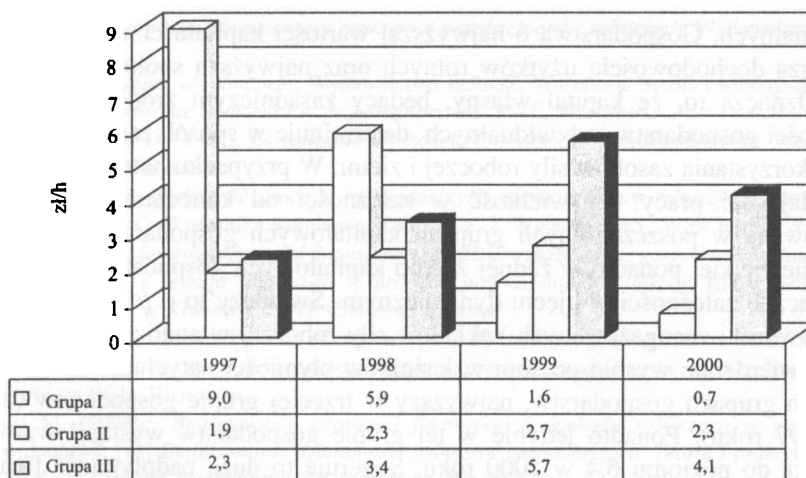
niektórych źródeł 0,2, wszystkie analizowane grupy gospodarstw charakteryzowały się nadpłynnością finansową, widoczną zwłaszcza w grupie gospodarstw o najwyższym kapitale. Z analizy wynika jednak, że często była ona spowodowana nie tyle wysokim stanem gotówki, ile z reguły bardzo niskim stanem zobowiązań bieżących, wynikającym z faktu regulowania przez rolników płatności na ogół w momencie zakupu materiałów i/lub usług. Gospodarstwa o najwyższym kapitale własnym, charakteryzujące się także najwyższym poziomem dochodu rolniczego, regulowały płatności na bieżąco, a jednocześnie posiadały relatywnie wysokie stany gotówki. Sprawia to, że uwarunkowania działalności gospodarstw rolniczych należy uwzględnić przy ocenie wielkości wskaźników i nie przenosić automatycznie relacji z branż pozarolniczych, charakteryzujących się inną specyfiką działalności niż gospodarstwa indywidualne, zwłaszcza w zakresie możliwości szybkiego obrotu kapitału. W rolnictwie natomiast, z racji biologicznego charakteru produkcji, możliwości przyśpieszenia obrotu kapitału są w sposób wydatny ograniczone.

Rys. 7. Relacja inwestycji krótkoterminowych do zobowiązań krótkoterminowych (krotność) według wartości kapitału własnego (w zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

Na rysunku 8 przedstawiono kształtowanie się wskaźnika płynności natychmiastowej w zależności od spadku i przyrostu wielkości kapitału własnego. Stwierdzono bardzo jednoznaczny spadek poziomu tego wskaźnika w pierwszej grupie gospodarstw z 9,0 w 1997 r. do 0,7 w 2000 r., podczas gdy w przypadku grupy gospodarstw o najwyższym przyroście kapitału własnego (grupa III) wystąpiła tendencja odwrotna, zakłócona nieznacznie w 2000 roku. Natomiast w drugiej grupie gospodarstw wielkość wskaźnika płynności natychmiastowej w latach 1997-2000 utrzymywała się na stosunkowo stabilnym poziomie z przedziału 1,9-2,7. Gospodarstwa o spadku wartości kapitału własnego w sposób znaczący pogorszyły zatem

Rys. 8. Relacja inwestycji krótkoterminowych do zobowiązań krótkoterminowych (krotność) według przyrostu/spadku kapitału własnego (w zł)

Źródło: badania własne.

możliwości natychmiastowego regulowania bieżących zobowiązań, co może doprowadzić, przy utrzymaniu dotychczasowej tendencji, do utraty płynności finansowej. W analizie zależności wielkości płynności finansowej od spadku lub wzrostu poziomu kapitału własnego stwierdzono stosunkowo wysoki poziom wskaźników płynności natychmiastowej, co nie grozi w zasadzie utratą płynności pieniężnej w analizowanych grupach gospodarstw. Wynika to częściowo ze specyfiki gospodarstw indywidualnych, w których największa koncentracja wpływów pieniężnych występuje w okresie jesiennym. Na dzień bilansowy natomiast (31 grudnia) możliwości angażowania środków pieniężnych są ograniczone ze względu na okres zimowy, w którym nie ma na ogół wydatków na produkcję roślinną i rzeczową działalność inwestycyjną. Sprawia to, że przy ocenie płynności finansowej w okresach kwartalnych występują bardzo duże różnice w poziomach wskaźników ją określających. Charakterystyczne jest, że w gospodarstwach o najniższym kapitale własnym poziom płynności natychmiastowej był także najniższy, ale stabilny, podczas gdy sukcesywny spadek wartości kapitału własnego przyczynia się do wydatnego zmniejszenia płynności finansowej.

3. Podsumowanie

Celem badań było określenie zależności wyników ekonomicznych od poziomu kapitału własnego oraz jego przyrostu lub spadku w indywidualnych gospodarstwach rolniczych. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Poziom kapitału własnego w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych w sposób jednoznaczny warunkował wyniki ekonomiczne gospodarstw

indywidualnych. Gospodarstwa o najwyższej wartości kapitału charakteryzowały się największą dochodowością użytków rolnych oraz najwyższą społeczną wydajnością pracy. Oznacza to, że kapitał własny, będący zasadniczym źródłem finansowania działalności gospodarstw indywidualnych, determinuje w sposób zasadniczy efektywność wykorzystania zasobów siły roboczej i ziemi. W przypadku natomiast ekonomicznej wydajności pracy, jej wielkość w zależności od koncentracji kapitału była zróżnicowana w poszczególnych grupach kapitałowych gospodarstw. Różnice były jednak niewielkie, ponadto w żadnej z grup kapitałowych gospodarstw nie wystąpiły jednoznaczne zależności w ujęciu dynamicznym. Świadczy to o relatywnie zbliżonej produktywności zaangażowanych nakładów siły roboczej w analizowanym okresie.

2. Stwierdzono wysoki poziom wskaźników płynności natychmiastowej w analizowanych grupach gospodarstw, najwyższy w trzeciej grupie gospodarstw (z wyjątkiem 1997 roku). Ponadto jedynie w tej grupie gospodarstw wystąpił wzrost tego wskaźnika do poziomu 6,4 w 2000 roku. Sugeruje to dużą nadpłynność finansową, a zatem dużą wartość krótkoterminowych inwestycji. Nadpłynność ta wynika jednak na ogół z niskiej wartości zobowiązań z racji zakupów przez rolników środków do produkcji głównie w formie gotówkowej. Ponadto w gospodarstwach na dzień bilansowy występuje duża koncentracja gotówki ze względu na sprzedaż produktów roślinnych głównie w okresie jesiennym. Jednocześnie potrzeba wydatków na tę produkcję do końca roku kalendarzowego jest niewielka. Jedynie bowiem produkcja zwierzęca wymaga w poszczególnych okresach roku zbliżonego zaangażowania środków pieniężnych.

3. Grupa gospodarstw indywidualnych, w której wystąpił najwyższy przyrost kapitału własnego, charakteryzowała się także najwyższą dochodowością użytków rolnych oraz społeczną i ekonomiczną wydajnością pracy (wystąpiła także jednolita tendencja rosnąca). Natomiast w przypadku wskaźnika płynności natychmiastowej nie wystąpiły jednorodne zależności jego poziomu od przyrostu/spadku kapitału własnego. Natomiast charakterystyczny jest bardzo duży spadek zarówno dochodowości ziemi, jak i wskaźnika płynności natychmiastowej w grupie gospodarstw o ujemnej różnicy kapitału własnego. Może to świadczyć o zagrożeniu funkcjonowania tej grupy gospodarstw przy utrzymaniu tej tendencji w najbliższym okresie. Stwierdzono także wyższą dochodowość ziemi i wydajność pracy w grupie gospodarstw o najwyższym przyroście kapitału własnego w stosunku do grupy gospodarstw o jego najwyższym łącznym poziomie. Oznacza to zatem, że dynamiczny przyrost kapitału własnego w większym stopniu determinuje efektywność działalności gospodarstw indywidualnych niż jego dotychczasowy poziom.

Literatura

- Czekaj J., Dresler Z. (1998), *Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa. Podstawy teorii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Duliniec A. (2001), *Struktura i koszt kapitału w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Franc J. (2003), *Struktura kapitału a procesy rozwojowe przedsiębiorstw rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Kulawik J. (1995), *Kapitał w rolnictwie*, Wydawnictwo IERiGŻ, Warszawa. Studia i Monografie.
- Pluta W. (1999), *Planowanie finansowe w przedsiębiorstwie*, PWE, Warszawa.
- Sierpińska M., Wędzki D. (1997), *Zarządzanie płynnością finansową w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wasilewski M. (2003), *Wydajność pracy w indywidualnych gospodarstwach rolniczych*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G-Ekonomika Rolnictwa, Tom 90, z. 2. Wydawnictwo „Wieś Jutra”, Warszawa.
- Wasilewski M. (2003), *Sprawozdawczość finansowa w analizie wskaźnikowej gospodarstw rolniczych*, [w:] *Sprawozdawczość i rewizja finansowa w procesie podnoszenia kwalifikacji kadry menedżerskiej*, Wydawnictwo AE w Krakowie i DTP Chorzów, Kraków.
- Wasilewski M. (2004a), *Zmiany kapitału obcego a wyniki działalności gospodarstw indywidualnych*, [w:] *Polski przedsiębiorca we współczesnym otoczeniu prawno-ekonomicznym. Część druga*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Wasilewski M. (2004b), *Budżetowanie płynności finansowej i dochodu rolniczego w gospodarstwie indywidualnym*, [w:] *Budżetowanie działalności jednostek gospodarczych. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Krakowskiego Towarzystwa Edukacyjnego, Kraków.
- Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych (1998; 1999; 2000; 2001)*, praca zbiorowa wykonana w Zakładzie Rachunkowości Rolnej IERiGŻ, Wydawnictwo IERiGŻ, Warszawa.
- Zalewski H. (1999), *Polityka i strategia w zarządzaniu finansami firmy*, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk.

LEVEL AND CHANGES OF THE OWN CAPITAL VERSUS ECONOMIC RESULTS OF THE INDIVIDUAL FARMS

Summary

The aim of this study was to analyse relations between economic result of individual farm, and value and changes of own capital. The highest level of the own capital and its increase in the farm, in advantageous way implied profit from the land and social labour productivity. Economic labour productivity in groups of farms excluded with regard to value of own capital was close, however in group of the best increase of capital was the highest. In general, higher value of own capital of the farm was making financial liquidity to grow. Above relation in groups of farms with rise/fall of capital was various.